

دیپلماسی و اقتصاد:

الگوی مناسبات جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶^۱

دکتر آرمین امینی*

سهراب انعامی علمداری**

چکیده

دیپلماسی اقتصادی موضوعی است که اساساً در دوران پس از جنگ سرد و با گسترش فرآیند جهانی شدن در چارچوب «فضای جریان‌ها» مطرح شده و امروزه به‌عنوان یکی از ابزارهای نوین، کارآمد و قدرتمند کنش در فضای بین‌الملل در کنار دیپلماسی سنتی قرار گرفته است. اساس شکل‌گیری دیپلماسی اقتصادی مبتنی بر کاستی‌های دیپلماسی سنتی برای تحقق اهداف سیاست خارجی و تامین منافع بازیگران دولتی و غیردولتی عرصه بین‌الملل در چارچوب تعاملات فزاینده و چند وجهی اقتصاد جهانی است. دیپلماسی سنتی اساساً قائل به تفوق سیاست بر اقتصاد بوده و عمدتاً بر پایه روابط دو جانبه و چند جانبه دولت‌های ملی و یا حداکثر در قالب تعاملات بین‌الدولی در سازمان‌های بین‌المللی عمل می‌کند. به‌نظر می‌رسد در فضای موسوم به جهانی شدن که عمدتاً ناظر بر جریان‌های اقتصادی و تجاری (کالا، سرمایه و خدمات) فراملی است، توسل به دیپلماسی سنتی بر مبنای الگوی ساده تعاملات دو جانبه و چند جانبه صرف دولت‌ها و تفوق

۱. این مقاله بخشی از یافته‌های علمی پژوهشگران در طرحی با عنوان «نقش نمایندگی‌های سیاسی ایران در اروپا در افزایش مناسبات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶» برای دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج می‌باشد.

* عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی کرج

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج و پژوهشگر مسائل راهبردی

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسب جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

سیاست بر اقتصاد، نمی‌تواند متضمن تامین منافع بازیگران بین‌المللی باشد. در عصر جهانی شدن، اقتصاد اهمیت فزاینده‌ای یافته و بازیگران متعدد دولتی و غیردولتی به عرصه دیپلماسی وارد شده‌اند؛ پدیده‌ای که از دید دیپلماسی سنتی مغفول مانده است. در چنین فضایی کوشش بازیگران بین‌المللی عمدتاً معطوف به دستیابی به موقعیت بهتر در اقتصاد جهانی است که خود مستلزم بهره‌گیری مناسب از فن دیپلماسی برای افزایش فرصت‌ها در زمینه جذب سرمایه‌های خارجی، انتقال فناوری، صدور خدمات و گسترش تجارت خارجی، دسترسی به بازار جهانی و حفظ منافع خود در برابر چالش‌های اقتصاد جهانی است. دیپلماسی اقتصادی ابزاری برای تامین حداکثر منافع طراحان و بازیگران دولتی و غیردولتی در عصر جهانی شدن است، در این راستا جمهوری اسلامی ایران با ترکیب بندی عناصر داخلی و خارجی خود تلاش کرده تا در جهت مسیر توسعه گام برداشته و دیپلماسی اقتصادی را بعنوان فرایند مکمل دیپلماسی سنتی برگزیند، در این میان اتحادیه اروپا بعنوان شریک تجاری سال‌های اخیر، هدف گسترش دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت.

کلید واژه‌ها

جهانی شدن اقتصاد، دیپلماسی، دیپلماسی اقتصادی، دیپلماسی تجاری، سرمایه‌گذاری خارجی، صنعت جهانگردی، مبادلات تجاری

مقدمه

تحولات جهانی در دهه‌های گذشته روندهای جدیدی را بر روابط بین‌الملل تحمیل کرده است. این روندها که در شکل تغییر قواعد بازی در نظام بین‌الملل، ظهور بازیگران جدید، تغییر اولویت‌ها در منافع ملی کشورها، گسترش ارتباطات و تنوع اطلاعات و افزایش پیوندها و وابستگی‌های فراملی نمایان گردیده، عمدتاً نشأت گرفته از فرایند رو به تکامل جهانی شدن اقتصاد می‌باشد. این فرایند به طور طبیعی، الزاماتی را به کشورها تحمیل کرده است. کشورها در چارچوب این الزامات که در شکل فرصت‌ها و چالش‌های جهانی شدن تجلی یافته، تلاش دارند جایگاه و مرتبت خود را در اقتصاد لیبرال جهانی افزایش داده و یا تقویت کنند. بدون تردید در عصر جهانی شدن اقتصاد متغیرهای امنیتی و سیاسی اهمیت گذشته خود را در تعریف جایگاه کشورها در سطح بین‌المللی از دست داده‌اند و اهمیت متغیرهای اقتصادی و فنی افزایش

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

یافته است. بنابراین کشورهای در عرصه جهانی واجد جایگاهی رفیع می باشند که از قدرت اقتصادی بالا و توانایی تأثیرگذاری بیشتر بر معادلات اقتصادی، تجاری و مالی بین المللی برخوردار باشند. در این زمینه کشورهای در حال توسعه با مشکلات بسیاری مواجه می باشند. این کشورها به دلیل ضعف ساختارهای اقتصاد داخلی ناتوان از تأثیرگذاری بر روندهای موجود و در حال ایجاد اقتصاد جهانی و در نتیجه ارتقا و حفظ جایگاه خود در این عرصه، متناسب با ظرفیت ها و توانایی های بالفعل و بالقوه خود می باشند. البته این کشورها با توجه به میزان توسعه اقتصادی و نوع پیوند آنها با اقتصاد جهانی از شرایط مختلفی برخوردار می باشند که عموماً این کشورها در دو قالب کشورهای در حال توسعه و کشورهای کمتر توسعه یافته تقسیم می شوند. (۱)

ایران نیز از جمله کشورهای در حال توسعه ای است که با وجود ظرفیت های قابل توجه از جایگاهی قابل قبول در عرصه اقتصاد جهانی برخوردار نیست و این وضعیت جدای از شرایط تاریخی کشور، معلول نابسامانی و ضعف ساختارهای اقتصادی ایران است.

در ایجاد چنین شرایطی عوامل و متغیرهای مختلفی دخیل می باشد که از جمله این متغیرها، ماهیت روابط دیپلماتیک و مناسبات خارجی کشور است. در حال حاضر به نظر می رسد بار سیاسی و امنیتی بر مناسبات خارجی کشور غالب است. بعبارت دیگر مناسبات خارجی عموماً در چارچوب های سیاسی و امنیتی، تعریف، طراحی و اجرا می گردد. بنابراین با توجه به تحولات بین المللی در حال انجام و تفوق متغیرهای اقتصادی و فنی، این سوال مطرح می شود که کدام رهیافت در شرایط کنونی بهتر می تواند در تامین منافع ایران و ارتقا جایگاه آن در اقتصاد جهانی مؤثر باشد؟ در پاسخ به سوال فوق می توان چنین گفت که در شرایط کنونی، دیپلماسی اقتصادی مؤثرترین رهیافت برای ارتقا جایگاه ایران در اقتصاد جهانی و توسعه روابط با دیگر کشورهاست.

دیپلماسی اقتصادی: یک چارچوب نظری

دنیای امروز بیش از هر زمان دیگری در تاریخ بشر، دارای پیچیدگی و در هم تنیدگی است. این پیچیدگی و در هم تنیدگی الزاماتی را در برابر کشورها قرار می دهد. اولین این الزامات، درک وابستگی متقابل میان کشورها و منافع مشترک میان واحدهای سیاسی است. بدون درک عمیق این موضوع،

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

واحدهای سیاسی نمی توانند به درستی در سطح نظام بین المللی به تعامل بپردازند. قاعده بازی در چنین نظامی، بازی با حاصل جمع جبری غیر صفر و نظم برد-برد برای واحدهاست. بنابراین واحدهای سیاسی باید با بکارگیری تمامی امکانات مالی و معنوی خود در جهت حرکت کنند که بتوانند در سایه همکاری با دیگر کشورها، منافع مفروض خود را به دست آورند. (۲)

دیپلماسی در اذهان عمومی، شامل روابط دو جانبه کشورها و یا مذاکرات سازمان ملل می شود. بر این اساس دیپلماسی در دوسطح دوجانبه یا بین المللی بیشتر شناخته شده است، ولی از نیمه دوم قرن بیستم نوع دیگری از مصادیق دیپلماسی مورد توجه قرار گرفته است که دیپلماسی منطقه ای نام دارد. دیپلماسی منطقه ای که در واقع فعالیتی بین المللی در سطحی میانه است، بیشتر در سازمانهای منطقه ای متجلی می شود. از نظر تاریخی نیز موضوع دیپلماسی منطقه ای در دهه شصت میلادی مورد توجه قرار گرفت. در فضای دو قطبی جهان آن زمان، پیمان های منطقه ای شکل گرفتند که بیشتر مبنایی امنیتی داشتند. نمونه این پیمان ها «کومکن» در بلوک شرق و «اتحادیه ذغال سنگ» در اروپا بود که هرچند دو پیمان اقتصادی بودند ولی به شدت قطبی شده و سیاسی عمل می کردند. به این ترتیب، کشورها از آن زمان دریافتند که همکاری های منطقه ای تضمینی برای امنیت سیاسی و اقتصادی آنها باشد.

پس از فروپاشی شوروی ظاهراً توجه به مبانی ایدئولوژیک در همکاری های دوجانبه و چندجانبه کم رنگ تر شد و کسب منافع اقتصادی در دیپلماسی مبنا قرار گرفت. به عبارت دیگر توسعه اقتصادی و پیشرفت هدف اصلی بازیگران روابط بین الملل در نظر گرفته شد. دنیا به سرعت و با کمک ابزارهای ارتباطی به سمت توسعه روی آورد و به این نتیجه رسید که به این ترتیب تجارت و توسعه ایجاد می شود و توسعه امنیت را به همراه خواهد آورد. در این شرایط مصداق دیگری از دیپلماسی در اذهان مورد توجه قرار گرفت که «دیپلماسی اقتصادی»^۱ خوانده می شود. (۳)

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

جدول ۱؛ کارکرد دیپلماسی مدرن در حوزه اقتصاد (۴)

بازیگران دولتی	وظایف	کارکرد
	دیپلمات اقتصادی	دیپلماسی اقتصادی
	دیپلمات تجاری	دیپلماسی تجاری
بازیگران غیر دولتی	دیپلمات مشارکتی	دیپلماسی مشارکتی
	دیپلمات	دیپلماسی
	دیپلمات سازمانی	دیپلماسی سازمان های غیر دولتی ملی
	دیپلمات سازمانی	دیپلماسی سازمان های غیر دولتی فراملی

دیپلماسی اقتصادی در واقع روابط بین المللی را برای خدمت به تسریع همکاری های اقتصادی می خواهد. دیپلماسی اقتصادی به معنای نقطه تلاقی دیپلماسی از یک سو و فعالیت های اقتصاد ملی و بین المللی از سوی دیگر است. دیپلماسی اقتصادی فصل مشترک بین منافع اقتصاد ملی و منافع سیاسی هر کشور در سطح بین المللی است. دیپلماسی اقتصادی فن بکارگیری منافع و ابزار اقتصادی و سیاسی است تا محیط اقتصادی و سیاسی مناسبی را برای ارتقا رشد و توسعه اقتصاد ملی فراهم آورد. امروزه جهان شاهد افزایش نقش مبادلات بین المللی و کاهش نقش اقتصادهای ملی است که این امر خود بر اهمیت دیپلماسی اقتصادی می افزاید. از این رو می توان تصریح کرد، دیپلماسی اقتصادی به مجموعه ابزاری گفته می شود که برای ایجاد محیطی مناسب جهت رشد اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد و این بحثی تقریباً جدید است. (۵)

واژه دیپلماسی اقتصادی خاستگاهی متأخر دارد، در واقع دیپلماسی اقتصادی مفهوم متاخرتری از واژه «دیپلماسی تجاری»^۱ است، مفهوم دیپلماسی تجاری همراه با ملی شدن صنایع در بسیاری از کشورها در دهه های ۵۰ تا ۷۰ میلادی مرسوم شد و نتیجه چنین فرایندی همکاری دیپلمات ها در موضوعات و مسائل تجارت نظیر کمک به فروش تولیدات و محصولات منابع ملی بود و با گذار از این دوره و ورود به دوران بعد از خصوصی سازی به نظر می رسد که چنین مفهومی به دوران مرگ خود رسیده باشد، اما رهبران سیاسی در ادوار بعد نیز به این نتیجه رسیدند که موضوعات مرتبط با «نان و کره»^۲ اهداف بنیادین برای رشد و آسایش همه مردم را تشکیل می دهند. حال، دیپلماسی اقتصادی به عنوان واژه ای باب روز در

1- Trade diplomacy

2- Bread and Butter

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسب جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

همه کشورها مطرح است، زیرا در فرایند پیچیده موضوعات اقتصادی این ایده و مفهوم همراه با فرایندهای جهانی شدن اقتصادی رشد یافت و در جریان سیاست های رسمی و غیر رسمی مرتبط با تولید، جریان و تبادل کالا، خدمات، کار و سرمایه گذاری ساخت بندی شد. (۶)

در عرصه بین المللی، روابط اقتصادی کشورها معمولاً تابعی از روابط سیاسی آنهاست. بنابراین مهمترین هدف دستگاه سیاست خارجی کشورها، باید تعیین استراتژی های لازم برای توسعه و تعمیق روابط سیاسی با کشورها باشد. بدون روابط سیاسی مناسب با دیگران نمی توان روابط اقتصادی گسترده ای را انتظار داشت. در این چارچوب، یکی از مهمترین موانع در گسترش روابط اقتصادی با دیگر کشورهای جهان، عدم هماهنگی و ارتباط لازم میان دستگاه های سیاسی و دیپلماتیک و اقتصادی است. برای گریز از این موضوع، هماهنگی و همبازی دستگاه های سیاسی مورد تأکید است. از این رو به نظر می رسد، دیپلماسی اقتصادی، یک موضوع تعیین کننده در استراتژی اقدام هر کشور در سطح بین المللی برای تحقق منافع ملی است. دیپلماسی اقتصادی به معنای فصل مشترک دیپلماسی و منافع اقتصادی است. در واقع، دیپلماسی اقتصادی، به مفهوم کارکردی کردن دیپلماسی در عرصه اقتصادی و به کارگیری توانایی های بالقوه و بالفعل دیپلماسی برای تحقق اهداف اقتصادی کشورهاست. (۷)

ویژگی های دیپلماسی اقتصادی

در حالی که بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از ابزار قدرتمند دیپلماسی اقتصادی جهت تعامل بیشتر با اقتصاد جهانی بهره می گیرند، این دیپلماسی در بر دارنده ویژگی های زیر است:

- تقدم ملاحظات اقتصادی بر ملاحظات سیاسی، امنیتی و ایدئولوژیک.
- درک و پذیرش تحولات اقتصاد جهانی و برنامه ریزی، جهت سازگاری بیشتر با آن.
- تبدیل چالش ها و بحران ها به فرصت ها.
- بهره گیری هرچه بیشتر از ابزار و توانایی های اقتصادی موجود در تعاملات دو جانبه و چند جانبه.
- برقراری ارتباط با واحدهای اقتصادی و مالی بین المللی و بهره گیری از قدرت آنها در چانه زنی های بین المللی؛

و تلاش برای ایجاد نهادهای اقتصادی و تجاری منطقه ای و برقراری ارتباط با نهادهای مشابه در مناطق دیگر؛ بدون تردید کارآمدی این رهیافت در مورد کشورهای مختلف یکسان نیست. کشورهایی که از ظرفیت ها

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇
و پتانسیل های اقتصادی بیشتری نظیر وجود منابع استراتژیک، بازار گسترده، سیستم اقتصادی بازار آزاد، وجود فرصت های سرمایه گذاری بیشتر، دسترسی به کانال های ارتباطی بین المللی، موقعیت جغرافیایی و استراتژیک و... برخوردار باشد، در اجرای این رهیافت به لحاظ سرعت و کارآمدی موفق تر خواهند بود. (۸)

۳-۳- اهداف دیپلماسی اقتصادی

با گسترش توجه به دیپلماسی اقتصادی در کشورها، تعریف فعالیت ها، اهداف، استراتژی و تسهیل امکانات در دستور کار دولت ها قرار گرفت و هر چند محتوای دیپلماسی اقتصادی بر اساس امکانات و ابزارها متفاوت است با این وجود، اهداف در بیشتر کشورها یکسان می نماید که به طور کلی توجه به گسترش روابط اقتصادی با دولت های دیگر، نهادهای مالی بین المللی، گسترش روابط حوزه های توریسم، سرمایه گذاری بخش های خصوصی از اهداف عمده این دیپلماسی است که موارد زیر را می توان به آن افزود:

۱. کمک به همگرایی سیاست های اقتصادی دولت ها با راهبردها و اهداف سیاست خارجی
۲. بسط خرد جمعی و افزایش همکاری های بخش خصوصی و دولتی جهت مدیریت دیپلماسی اقتصادی
۳. سازماندهی و هماهنگی در حوزه سیاسی
۴. تسهیل کمک های مالی و گسترش فعالیت های تجاری
۵. کمک به تقویت کمیسیون های اقتصادی جهت شناخت فرصت های اقتصادی برای افزایش همکاری های منطقه ای و فرا منطقه ای و تمرکز فعالیت ها، تفکرات و تصمیم گیری در زمینه موضوعات روابط اقتصادی. (۹)

دیپلماسی تجاری

همانگونه که قبلا ذکر شد؛ فعالیت های دولت ها در حوزه فعالیت های اقتصادی به دو بخش مجزا تقسیم می شود که مهمترین وظیفه آنان ارائه خدمات مربوط به دیپلماسی اقتصادی می شود. در این بخش حوزه دوم عملکردی آنها تحت عنوان «دیپلماسی تجاری»^۱ مورد بحث قرار می گیرد.
یکی از کارکردهای اصلی دیپلماسی در زمینه تجارت در سطح دو جانبه و چند جانبه، ایجاد قواعد و چارچوبی است که بر اساس آن طرفین قادر باشند فعالیت های بازرگانی و سایر موارد همچون تامین مالی

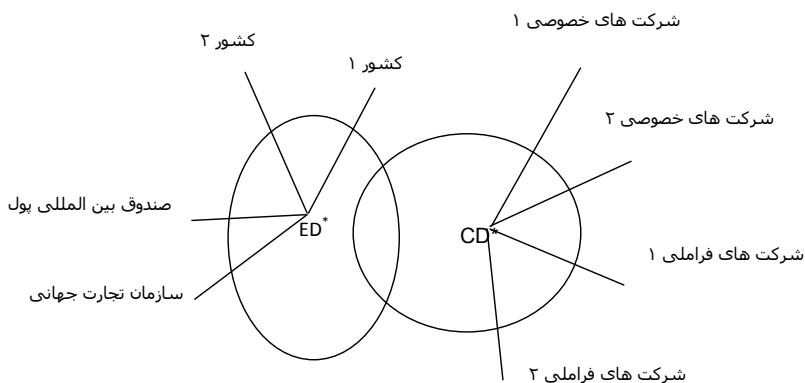
1. Commercial Diplomacy

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسب جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

و سرمایه گذاری را به شیوه ای سازمان یافته اداره کنند. همچنین زمانی هدف دیپلماسی تقویت یا تجدید ساختار تجارت است که سطح روابط تجاری در فقدان یک توافق یا عدم کفایت یک توافقنامه پیشین، پایین و گسیخته باشد بعلاوه، دولت ها اغلب یک توافقنامه رسمی را به دلیل امنیت اقتصادی، چون توافقنامه های حمایت از سرمایه گذاری (IPAS) برای حفاظت از دارایی ها و فعالیت های اتباع خود یا تضمین امنیت فراهم شدن مواد خام یا کالای اساسی، مهم تلقی می کنند. در حالی که این بحث وجود دارد که دیپلماسی برای گسترش ترتیبات قانونی میان دولت ها، همچنین میان دولتها و واحدهای دولتی به کار گرفته می شود، عکس آن نیز صادق است. ممکن است دولت ها از بستن یک موافقتنامه عمومی تجارت یا موافقتنامه ای جزئی خودداری کنند تا از کسب منافع جلوگیری کنند یا از آن منافع بعنوان اهرمی جهت به دست آوردن امتیازات در برخی زمینه های دیگر استفاده کنند. برای نمونه ژاپن از بستن یک موافقتنامه بلند مدت اقتصادی با اتحاد شوروی خودداری کرد تا زمانی که در اختلاف بر سر جزایر شمالی هوکایدو که شوروی در سال ۱۹۴۵ اشغال کرده بود، پیشرفتی صورت گیرد. (۱۰)

از دیگر سو، دیپلماسی اقتصادی در حمایت از بخش های خصوصی هر کشوری می تواند با پیگیری موقعیت های اقتصادی در کشورهای دیگر عمل کند. بر این مبنای مامورین دیپلماسی تجاری می توانند با جمع آوری اطلاعات در باب موقعیت های تجاری، عملکرد بخش های تجاری کشور مورد هدف برای بخش های تجاری کشور متبوع خود، گام بزرگی در جهت توسعه ملی و افزایش تجارت بردارند.

حوزه ها و وظایف دیپلماسی اقتصادی و دیپلماسی تجاری (۱۱)

ED: دیپلماسی اقتصادی

CD: دیپلماسی تجاری

تحولات داخلی در عرصه دپلماسی

انتخاب آقای سید محمد خاتمی در دوم خرداد ۱۳۷۶، از نظر ناظران داخلی و خارجی، نقطه عطف مهمی، هم در زمینه سیاست داخلی و هم سیاست خارجی (عرصه دپلماسی) جمهوری اسلامی گردید، آقای خاتمی دورنمای سیاست داخلی و خارجی خود را بر مبنای اصول زیر ترسیم نمود:

الف) در سطوح داخلی: تقویت و گسترش نهادهای مدنی و قانون گرایی و توسعه سیاسی.

ب) در سطح خارجی: تنش زدایی ایجاد و تعامل و گفت و گو در پرتو نظریه گفتگوی تمدن ها. (۱۲)

بنابراین اگرچه سیاست تنش زدایی به صورت محدود و پس از جنگ ایران و عراق و سپس در دوران ریاست جمهوری آقای هاشمی رفسنجانی در ایران دنبال شد، اما این سیاست به عنوان اصل اساسی در سیاست خارجی، در دوران ریاست جمهوری آقای خاتمی به طور جامع و گسترده مطرح و به طرز واقع بینانه آقای خاتمی با درک صحیح از مشکلات و نیازهای اقتصادی کشور، تحولات نظام بین الملل و محیط ناامن اقتصادی، تنش زدایی را به عنوان اصل اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران برای ترمیم وجه و پرستیژ بین المللی جمهوری اسلامی ایران و حضور فعالانه در عرصه بین المللی، تشخیص داد. دولت جدید در ایران و حتی سایر مقامات عالی رتبه ایران، به خوبی آگاه بودند که تنها یک سیاست خارجی فعال تنش زا و منطقی می تواند زمینه استفاده از دپلماسی اقتصادی را به منظور تأمین نیازهای اقتصادی داخلی فراهم آورد.

رکن تنش زدایی سیاست خارجی دولت آقای خاتمی در درجه اول تأثیر خود را بر عرصه اقتصادی و تلاش برای خنثی سازی تحریم اقتصادی ایالات متحده علیه ایران نشان داد. موفقیتی اولیه در این زمینه پیش از آغاز دوره ریاست جمهوری آقای خاتمی و با امضای قرارداد توتال فرانسه پس از لغو قرارداد کونکو آمریکا حاصل شده بود. در ارتباط با مقابله ایران با تحریم های آمریکا در حوزه نفت و گاز باید گفت که اعتبار این تحریم ها با امضای قراردادی بین دولت ایران و شرکت فرانسوی الف اکتین و شرکت ایتالیایی انی در مارس ۱۹۹۹، جهت توسعه حوزه های نفتی به طور جدی خدشه دار شد. ارزش کلی این قرارداد ده ساله حدود ۹۹۸ میلیون دلار می باشد. بعلاوه همین شرکت فرانسوی به همراه شرکت کانادایی بودلی قرارداد دیگری برای توسعه حوزه نفتی بلال با ۱۰۰ میلیون بشکه ذخیره قابل استحصال، بسته است.. (۱۳)

از اینرو، بر اساس کارکردهای فوق وظایف اقتصادی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی بعنوان مهمترین نهاد درگیر در حوزه مناسبات و دپلماسی اقتصادی، به شرح زیر می باشد:

۱. حمایت از منافع اقتصادی جمهوری اسلامی ایران از طرق مختلف از جمله تماس با موسسات

- ◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسب جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶
- بازرگانی و انجام مذاکرات با مقامات بازرگانی و اقتصادی کشور هدف به منظور فراهم آوردن زمینه مناسب برای عقد قراردادهای تجاری بین المللی.
۲. ایجاد تسهیلات لازم در برقراری کانال ارتباط بین تجار ایران و بازرگان کشورهای هدف.
۳. مراقبت دایم و جمع آوری اطلاعات از مرکزیت قدرت های اقتصادی در کشور هدف و ارسال آن به مراکز تصمیم گیری.
۴. جذب توریسم، گسترش صنعت توریسم و کمک به گسترش جهانگردی. (۱۴)

شاخص های اقدام دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا

با توجه به تمامی سیاست های اتخاذ شده و اقدامات صورت گرفته در حوزه سیاست خارجی طی دو دوره ریاست جمهوری آقای خاتمی، اکنون این سؤال مطرح است که آیا طی این مدت، سیاست خارجی کشور از حداقل موفقیت لازم و کافی در تأمین منابع اقتصادی کشور یا به طور کلی دیپلماسی اقتصادی برخوردار بوده است؟ بنابراین، بر اساس چنین گزاره هایی می توان دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران را در شاخص های متقن و مشخص زیر طبقه بندی کرد:

- جذب سرمایه گذاری خارجی (تماس با موسسات و شرکت های بازرگانی کشورهای اروپایی).
- جذب و گسترش صنعت جهانگردی ایران در کشورهای اروپایی.
- مبادلات اقتصادی (واردات، صادرات کالا و تراز بازرگانی)

سرمایه گذاری خارجی ۸۴ - ۱۳۷۶

ایران تا قبل از انقلاب به دلیل برخورداری از یک ثابت نسبی در نظام بین المللی از جایگاه مناسبی برخوردار بود، در آن دوران، پنج برنامه توسعه اقتصادی تدوین شد و جذب سرمایه خارجی در رأس اهداف این برنامه ها قرارداشت، وقوع انقلاب و بروز جنگ ایران و عراق، اهداف برنامه های توسعه ایران و استقرار یک نظام توسعه یافته را تحت تأثیر قرار داد و به موازات آن ورود سرمایه خارجی به کشور صفر و حتی در مواردی منفی شد. پس از انقلاب و طی دوران جنگ، تعامل ایران با جهان خارج، بسیار محافظه کارانه و در حد رفع نیازهای اقتصادی و نظامی گردید و با بروز تعارض شدید بین ایران و آمریکا، کشور به طوری کلی در شرایط انزوا قرار گرفت. بعد از پایان جنگ به دلیل ضرورت بازسازی و نوسازی اقتصاد کشور، اجرای

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

برنامه های پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مطرح شد و جذب سرمایه های خارجی نیز مورد توجه برنامه ریزان اقتصادی و سیاست گذاران قرار گرفت. (۱۵)

طی این دوران، تعامل ایران در رابطه با جهان خارج در تداوم سیاست های گذشته بود و همین عامل و برخی نارسایی ها در رعایت قواعد بازی جهانی موجب شد که ایران در اجرای برنامه های توسعه خود به نتایج مطلوب دست نیابد. در این دوران نظام بین المللی تغییرات شگرفی نمود، جنگ سرد و جهان دو قطبی از بین رفته و تعاملات خارجی کشورها به شدت تحت تأثیر تحولات به وقوع پیوسته، بویژه پدیده جهانی شدن و قواعد بازی جدید قرار گرفت. بر اساس نظم نوین جهانی، بازیگران جدید ظهور کرده و قدرت برخی بازیگران بزرگ کاهش یافت. علیرغم بروز چنین تحولاتی، برنامه ریزی توسعه ایران و جذب سرمایه خارجی همواره مستقل از سیاست خارجی هدایت می گردید. اما از اوایل ۱۳۷۶ با تغییر دولت و ارتقای اهمیت توسعه سیاسی به موازات توسعه اقتصادی، در نگرش مسئولین نسبت به نظام بین الملل تغییر ایجاد شد و اصلاح و گسترش روابط خارجی ایران در رأس اهداف سیاست خارجی قرار گرفت که در این راستا دیپلماسی اقتصادی بعنوان موتور محرک این سیاست خارجی برگزیده شد.

در طی این دوره مورد بررسی، کشورهای عضو اتحادیه اروپا بزرگترین منبع برای سرمایه گذاری مستقیم خارجی بوده و طی چند سال گذشته اتحادیه اروپا جایگاه خود را بعنوان یک سرمایه گذار خارجی برجسته حفظ نموده است، به طوری که در سال ۱۹۹۸ حجم خروجی سرمایه گذاری مستقیم خارجی از این کشورها رقم ۳۸۶ میلیارد دلار بوده است. انگلستان با ۱۱۴ میلیارد دلار بزرگترین سرمایه گذار در میان کشورهای اروپایی بوده است. پس از آن آمریکای لاتین در جایگاه دوم قرار می گیرد و البته باقیمانده سرمایه گذاری اروپا از تنوع جغرافیایی گسترده ای برخوردار است. لذا اتحادیه اروپا با ۴۴ درصد از جریان سرمایه گذاری خارجی در طی سال های ۲۰۰۰ - ۱۹۹۷ به بزرگترین سرمایه گذار تبدیل گردید. در سال ۱۹۹۹، برای نخستین بار، بیش از ۵۰ درصد میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی (۵۲ درصد) را وارد کشورها نمود. (۱۶)

میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی ۱۵ کشور عضو اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۰ در سطح جهان ۷۱۸/۵ میلیارد یورو اعلام شده که ۱۶۶/۵ میلیارد یورو نسبت به سال ۱۹۹۹ افزایش داشته است. بنابراین پس از مشاهده مطالب فوق جایگاه اتحادیه اروپا در روابط تجاری با ایران بویژه اهمیت آن برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی مشخص می شود. با این وجود کشورهای اتحادیه اروپا در حال حاضر

◇ ۱۶۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی / شماره هشتم

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

بیشترین سهم را در ورود سرمایه مستقیم خارجی به ایران برعهده دارند. احمد مرتضوی مدیرکل دفتر سرمایه گذاری های خارجی سازمان سرمایه گذاری و کمک های فنی و اقتصادی ایران پیرامون جذب سرمایه گذاری خارجی و روابط اقتصادی با کشورهای اروپایی اظهار داشته که آلمان با ۱۴ درصد، انگلستان با ۱۲ درصد و ایتالیا با ۱۱ درصد از کل سرمایه گذاری مستقیم خارجی در صدر فهرست کشورهای سرمایه گذار در ایران قرار دارند. از این رو مشاهده می گردد که برخورداری از روابط اقتصادی و تجاری با اروپا و به ویژه نیاز به سرمایه گذاری خارجی کشورهای اروپایی تا چه اندازه ایی برای جمهوری اسلامی ایران ضروری به نظر می رسد که حجم روابط تجاری فی مابین نیز این را نشان می دهد. (۱۷)

جدول شماره ۱: توزیع جغرافیایی سرمایه گذاری خارجی (۱۸)

آمار سرمایه گذاریهای خارجی

تمت پوشش قانون تشویق و حمایت سرمایه گذاری خارجی

توزیع قاره ای

از تاریخ : ۱۳۷۲/۱/۱ تا تاریخ : ۱۳۸۷/۰۷/۳۰

نام قاره	تعداد طرح	حجم سرمایه گذاری (هزار دلار)
اروپا	۲۵۳	۱۰۹۷۱۴۰۷
آمریکا	۷	۱۰۴۰۳۴۴
آسیا	۱۹۰	۱۱۶۵۴۰۸۶
آفریقا	۹	۷۹۸۸۸۶۹
بین المللی	۳	۲۵۰۹۰۰
چند تابعیتی	۲۲	۱۶۹۹۱۲۶۷
اقیانوسیه	۱	۶۸۲۰۰۰
جمع کل	۴۸۵	۳۴۰۶۱۸۷۲

۱-۲- سرمایه گذاری مستقیم خارجی در بخش انرژی

ضرورت توسعه بخش بالادستی نفت و گاز و جلب سرمایه و فناوری خارجی با سرعت بیشتر نسبت به همسایگان از یک سود و محدودیت های قانونی ایران برای تأمین مالی بخش نفت و گاز از سوی دیگر، زمینه استفاده از روش بیع متقابل در جذب سرمایه خارجی را فراهم کرد.

در این رابطه اولین قرارداد بیع متقابل در سال ۱۳۷۴ برای توسعه میدان نفتی سیری A و E با شرکت فرانسوی توتال منعقد شد. پس از این قرارداد وزارت نفت ابتکار عمل را به عهده گرفت و با مجوز مجلس

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

شورای اسلامی و فعالیت نمایندگی های سیاسی ایران در اروپا، فعالیت گسترده ای برای جذب سرمایه خارجی در این بخش آغاز کرد. از سال ۱۳۷۶ تاکنون ۲۴ طرح سرمایه گذاری خارجی به روش بیع متقابل (سه طرح در قالب فاینانس) با حداکثر سقف تعهد شده ۴۸/۲ میلیارد دلار در بخش نفت و گاز کشور منعقد شده است. بیشتر این طرح ها برای اکتشاف و استخراج حوزه های نفتی و گازی جدید است. در پنج طرح، سرمایه گذاری کاملاً پایان یافته و درصد پیشرفت فیزیکی چهار طرح بالای ۹۰ درصد بوده است ولی شش طرح هنوز به مرحله اجرا نرسیده است. شرکت های خارجی مهم طرف این قراردادها توتال و الف اکتیو از فرانسه، آجیب و انی از ایتالیا، شل از انگلستان و شرکت هایی از مالزی کره و ژاپن هستند. البته سهم بالایی از قراردادهای بیع متقابل ایران توسط شرکت های داخلی منعقد شده است (۱۸ طرح). درصد ساخت داخلی این شرکت ها بین ۵۰ تا ۶۰ درصد است. (۱۹)

در مجموع طی برنامه چهارم توسعه، استفاده از تسهیلات فاینانس معادل ۱۰/۳ میلیارد دلار و قراردادهای بیع متقابل به میزان هفت میلیارد دلار و پروژه های سرمایه گذاری خارجی برابر ۱۳/۹ میلیارد دلار برای تمامی دستگاه های موضوع ماده ۱۶۰ قانون برنامه چهار توسعه (وزارت نفت) پیش بینی شده است که مجوز آن پس از تصویب عناوین طرح ها و پروژه ها در بودجه سنواری توسط مجلس شورای اسلامی و تصویب شورای اقتصاد صادر شده است و به نظر می رسد براساس روال سابق سهم بالایی از این تسهیلات به بخش نفت و گاز اختصاص یافته باشد. طی سال های ۸۱ - ۱۳۷۲ در مجموع، صد و پنجاه و پنج طرح ورود سرمایه خارجی معادل ۳۸۴۰ میلیون دلار به کشور پذیرفته شد که بخش اعظم آن به صورت تسهیلات مالی (وام شرکا) است. میزان سرمایه جذب شده نیز در مناطق آزاد طی دوره ۸۰ - ۱۳۷۳ معادل ۱۲۹۰ میلیون دلار است. بعلاوه حجم سرمایه گذاری جذب شده در قالب FDI سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران طی دوره ۲۰۰۰ - ۱۹۹۷ برابر ۲۳۷ میلیون دلار بوده است. (۲۰)

صنعت توریسم و جهانگردی

صنعت توریسم عمدتاً از دو جهت حائز اهمیت بسیار است. اولاً موجبات آشنایی ملل دیگر با فرهنگ ها نژادها، اقوام، گویش ها و سرزمین را فراهم می نماید و ثانیاً از نظر اقتصادی یکی از منابع تأمین درآمد و ارزش محسوب می شود. کشورهای مختلف جهان در سایه برخورداری از امکانات گوناگون و جاذبه های متنوع درصد جلب جهانگردان هستند. در حالی که برخی از کشورها مانند مصر و اسپانیا به علت وجود اماکن

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

و آثار باستانی و تاریخی مورد توجه جهانگردان هستند، برخی دیگر حاوی جاذبه هایی نظیر وجود مناظر طبیعی شامل کوهستان ها و دریا، دریاچه ها (سوئیس)، روخانه ها (آلمان)، سواحل و دریاها (سوئد)، جنگل ها و آبشارها (برزیل)، آتش فشان ها (مکزیک) می باشند(۲۱).

صنعت توریسم گسترده ترین صنعت خدماتی و مهمترین صنعت اشتغال زا در دنیا محسوب می شود. میزان سرمایه گذاری برای ایجاد یک فرصت شغلی در صنعت توریسم بسیار پائین تر از دیگر صنایع است و به عبارت دیگر اشتغال زایی در این صنعت به سرمایه گذاری کمتری نیاز دارد و تردیدی نیست که همه کشور ها در رقابتی تنگاتنگ در پی بهره گیری از مزایای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و بویژه دریافت سهم بیشتری از درآمد جهانی حاصل از توریسم و همچنین بالا بردن سطح اشتغال در کشور متبوع خود هستند. صنعت توریسم بزرگترین صنعت خدماتی جهان است که درآمد حاصل آن بیش از ۵۰۰ میلیارد دلار است. از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵ حدود ۴۰ میلیون شغل از طریق این صنعت ایجاد شده که میانگین ۵/۲ میلیون نفر در سال را نشان می دهد. پیش بینی شده است که سهم اشتغال مستقیم در صنعت توریسم ۱۳ درصد و در بخش غیر مستقیم ۳۳ درصد شود (اطلاعیه سازمان جهانی توریسم ۲۰۰۴). (۲۲)

متأسفانه با وجودی که کشور ما در مقایسه با بسیاری از کشورهای جهان از پتانسیل ها و ظرفیت های کم نظیری برای جلب جهانگردان برخوردار است اما هم از نظر کمیت و هم از حیث کیفیت در به فعلیت رساندن این ظرفیت ها موفقیت چشمگیری را تجربه نموده است. تمدن چندین هزارساله، آثار تاریخی و باستانی متعدد، آب و هوای متنوع و چهار فصل، کوهستان ها و جنگل ها، دریاچه ها و سواحل، موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک، تنوع فرهنگ ها، قومیت ها و گویش ها و... همگی بر استعداد و توانایی عظیم این کشور برای جلب سیاحان و جهانگردان دلالت دارد. سازمان ها و شرکت های زیادی صنعت توریسم را تشکیل می دهند و در حقیقت این صنعت بسیار پیچیده است و شامل بخش های مختلف خصوصی و عمومی، حمل و نقل، مهمان پذیرها، فروشگاه ها، شرکت های عرضه کننده مواد غذایی و... است. از این رو به راحتی نمی توان این فعالیت ها را تفکیک و نقش آنها را در این صنعت به طور دقیق مشخص کرد. مطمئناً در نگاه اول به این صنعت چند بخش که به صورت برجسته نمایان هستند یعنی صنعت حمل و نقل، هتلداری، منابع انسانی و نظام اطلاعاتی بیشتر از دیگر عوامل به چشم می آیند. در حقیقت می توان گفت که صنعت جهانگردی چند قلب دارد که هر کدام به نوبه خود موجب حیات این صنعت هستند. (۲۳)

در این راستا یکی از چند قلب صنعت توریسم مراکز اطلاع رسانی اصلی است که نقش وزارت

دپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

امور خارجه و نمایندگی های سیاسی جمهوری اسلامی ایران را پررنگ تر می سازد. با توجه به مبادلات فراوان ایران با اتحادیه اروپا طی سال های ذکر شده و نیز اعلام گفتگوهای سازنده ایران و اتحادیه اروپا، نگرش متفاوت رهبران و اروپاییان پیش بینی میزان ورودی جهانگرد از طریق نمایندگی های اروپایی ایران واصل و در این راستا اقدامات مؤثری در تسهیل و آسان سازی روند ورودی جهانگردان اروپایی به جمهوری اسلامی ایران از سوی وزارت امور خارجه انجام شد. از جمله این اقدامات را می توان به ایجاد دفاتر ارایه ویزا در فرودگاه های مبدأ و مقصد، ارایه اطلاعات در مورد شهرها، روستاها و کلیه مناطق گردشگری ایران به صورت مولتی مدیا، نوشتاری و تصویری و همچنین ایجاد دفاتر ویژه گردشگری جهت تسهیل سازی فرایند حمل و نقل، رزرواسیون هتل و سایر خدمات عمومی در کنسولگری ها، سفارتخانه ها، مراکز مهم گردشگری اروپایی و فرودگاه های مبدأ و مقصد. (۲۴) جدول شماره ۱ نشان دهنده میزان ورود خارجیان (گردشگر و غیر گردشگر) به کشور ایران است که میزان رشد در سال های اخیر را نشان می دهد.

جدول ۱: خارجیان وارد شده به کشور برحسب گردشگر و غیر گردشگر (۱۳۸۵-۱۳۷۰)

سال	جمع	گردشگر	غیر گردشگر
۱۳۷۰	۴۰۸۵۲۶	۲۴۹۱۰۳	۱۵۹۴۲۳
۱۳۷۵	۶۴۱۶۵۱	۵۷۳۴۴۹	۶۸۲۰۲
۱۳۸۰	...	۱۴۰۲۱۶۰	...
۱۳۸۱	...	۱۵۸۴۹۲۲	...
۱۳۸۲	...	۱۵۰۰۴۳۹	...
۱۳۸۳	...	۱۶۵۹۴۷۹	...
۱۳۸۴	...	۱۸۸۹۰۰۰	...
۱۳۸۵	...	۲۷۳۵۰۰۰	...

مأخذ - سایت سازمان میراث فرهنگی ایران (۲۵)

با توجه به داده های پیش گفته شده و جدول فوق می توان افزایش میزان گردشگران خارجی در طی سال های پیش مشاهده کرد. با نگاهی اجمالی به سال های قبل به موقعیت پایین ایران و سهم اندک آن در این صنعت جهانی پی می بریم. تعداد جهانگردان در ایران از ۸۶ هزار نفر در سال ۱۹۸۶ (۱۳۶۵) به ۴۸۹

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسب جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶
هزار نفر در سال ۱۹۹۵، ۷۶۴ هزار نفر در سال ۱۹۹۷ و ۱۳۲۱ هزار نفر در سال ۱۹۹۹ افزایش یافته است. درآمد حاصل از فعالیت جهانگردی در ایران نیز از ۱۳۱ میلیون دلار در سال ۱۹۹۳ و ۱۵۳ میلیون دلار در سال ۱۹۹۴ و ۱۶۰ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ افزایش پیدا کرده است. (۲۶)

نتیجه گیری

در عرصه نظام بین المللی، روابط اقتصادی کشورها معمولاً تابعی از روابط سیاسی کشورها می باشد. بنابراین، مهم ترین هدف دستگاه سیاست خارجی کشورها، باید تعیین استراتژی های لازم برای توسعه و تعمیق روابط سیاسی باشد. بدون روابط سیاسی مناسب با کشورها نمی توان روابط اقتصادی گسترده ای را انتظار داشت. دیپلماسی اقتصادی، یک موضوع تعیین کننده در استراتژی اقدام هر کشور در سطح بین المللی برای تحقق منافع ملی است. دیپلماسی اقتصادی به معنای فصل مشترک دیپلماسی و منافع اقتصادی است. دیپلماسی اقتصادی در واقع، به مفهوم کارکردی کردن دیپلماسی در عرصه اقتصاد و به کارگیری توانایی های بالقوه و بالفعل دیپلماسی برای تحقق اهداف اقتصادی کشور می باشد. در این راستا، پیش فرض اول همفکری، همکاری و هدفمندی میان دستگاه دیپلماسی و نهادهای اقتصادی کشور می باشد. در صورت فقدان این پیش فرض، دیپلماسی اقتصادی تنها به معنای مجموعه ای از کنش ها و واکنش ها در عرصه بین المللی است که برآیند آن مطمئناً اهداف و منافع ملی کشور را محقق نخواهد کرد.

از اینرو، این دیپلماسی اقتصادی باید دارای ویژگی های زیر باشد:

- بهره گیری مطلوب از ابزارهای اقتصادی در چانه زنی ها، دستگاه دیپلماسی در مذاکرات و فعالیت های دیپلماتیک خود توجه خاصی به ابزارهای اقتصادی در عصر وابستگی متقابل داشته باشد.
- رفع و تعدیل مشکلات موجود در روابط با قدرت های بزرگ اقتصادی دارای اهمیت می باشد. عدم وجود تنش در روابط با این کشورها، به رونق اقتصادی، جلب بیشتر اعتماد سرمایه گذاران خارجی و موسسات مالی و اعتباری و نقش فعال در سازمان های بین المللی مالی و اقتصادی، کمک بزرگی است.
- گرایش بیشتر دیپلماسی در خارج از کشور به مسایل اقتصادی و تجاری؛ با توجه به غالب شدن رویکرد اقتصاد در سیاست خارجی کشورها، دولت ها باید بوسیله بازاریابی و فراهم کردن بستر همکاری های اقتصادی و تجاری با دیگر کشورها از طریق نمایندگی های سیاسی در خارج از کشور، فعالیت کند.
- تلاش دستگاه سیاست خارجی برای عملی ساختن، طرح های اقتصادی و تجاری؛ لازم است دستگاه

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

سیاست خارجی با رایزنی و ابتکار عمل به عملی شدن طرح های اقتصادی کمک نماید.
- برقراری ارتباط سازنده بین سیاست خارجی و دستگاه های اقتصادی و تجاری؛ زیرا در عصر جهانی شدن اقتصاد و وابستگی متقابل، مسایل اقتصادی محور تعاملات بین المللی می باشد به همین دلیل ایجاد و هماهنگی بین این نهادها ضروری می باشد. (۲۷)

از دیگر نقش های مهم وزارت امور خارجه در دیپلماسی اقتصادی باید به نقش بسترسازی اشاره کرد. در این راستا، وزارت امور خارجه باید بکوشد با توجه به تخصص و آگاهی بالای خود نسبت به مسائل بین المللی، بسترسازی مناسبی را برای این فعالیت های اقتصادی فراهم سازد. یک اقدام مهم در چارچوب بستر سازی برای شکوفایی اقتصادی کشور، اطلاع رسانی به هنگام و جامع می باشد.

آمار و ارقام منتشره از سوی منابع داخلی و خارجی وضعیت مناسب و مطلوبی را از اقتصاد ایران و جایگاه آن در اقتصاد و تجارت جهانی ترسیم نمی کند. مطالعه تجربه های اقتصادی گذشته به ویژه دو دهه اخیر نشان از هدر رفتن فرصت های بسیاری دارد، فرصت هایی که در صورت استفاده می توانست موفقیت های اقتصادی و تجاری ایران را در ابتدای قرن بیست و یکم تحکیم و تقویت کند. موفقیت در انجام وظایف محوله در عصر جهانی شدن، مستلزم درک واقعیات موجود و درس گرفتن از تجربه های گذشته است. در عصری که تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به سرعت در حال روی دادن است، رقابت شدیدی بین بازیگران بین المللی برای بهره گیری از فرصت ها و امکانات محدود تشدید شده است. بدیهی است کشورهایی که به لحاظ اقتصادی، تجاری و فناوری از قدرت و توانایی بیشتری در عصر جهانی شدن برخوردار باشند، به مراتب نقش بیشتری و مؤثرتری بر سایر کشورها و به طور کلی نظام بین المللی خواهند داشت. (۲۸)

به عقیده بسیاری از تحلیل گران، ایران همچنین کشور مهم و بزرگی به شمار می آید، هرچند در دو دهه اخیر این اهمیت و بزرگی همراه با ایفای نقش در سطوح منطقه ای بین المللی نبوده است. با این حال ایران اگر بخواهد از حساسیت و آسیب پذیری ناشی از ادغام در اقتصاد جهانی در امان باشد باید استراتژی پیوند تدریجی برنامه ریزی شده و سازنده را اتخاذ کند. لازمه این پیوند نیز انجام اصلاحات و تحولات ساختاری عمیق در لایه های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه است. در این راستا دولت بعنوان قویترین نهاد سیاسی، اقتصادی نقش اصلی و اولیه را بر عهده دارد. در راستای این نقش، دولت آقای خاتمی با پذیرش نقش برگشت ناپذیر خود تلاش کرد تا سیاست هایی را چه در عرصه بین المللی و چه داخلی

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

پیگیری نماید که بازگشت به الزامات جهانی شدن را فراهم کرد. (۲۹)

تکیه بر مفاهیم تنش زدایی و گفت و گوی تمدن ها و مفاهیم دیگری که به نحوی در ارتباط با این دو مفهوم قرار می گیرند، نظیر اعتمادسازی، مشارکت و تفاهم مورد استقبال عمومی دولت- ملت ها قرار گرفت. تجلی این مقبولیت را می توان در قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۸ مبنی بر اعلام سال ۲۰۰۱ به عنوان سال گفت و گوی تمدن ها نظاره گر بود. در اینجا ذکر این مطلب ضروری است که سیاست تنش زدایی جمهوری اسلامی ایران، صرفا به دوران آقای خاتمی محدود و منحصر نمی گردد، عملا با پایان جنگ ایران و عراق، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تئوری و عمل تنش زدایی را دنبال کرد و توسعه روابط با اروپا و کشورهای عربی جز اولویت های سیاست خارجی بود. اما در سال ۱۳۷۶ و با انتخاب آقای خاتمی به ریاست جمهوری، سیاست خارجی ایران توانست به مفهوم سازی بهتری بپردازد و با توجه به فضای بین المللی ایجاد شده، این مفهوم سازی، برش عمیق تری یافت و مقبولیت عام تری را در منطقه و جهان به همراه آورد. بنابراین، سیاست تنش زدایی باعث تقویت سیاست های اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی شد. در این سال ها، دولت آقای خاتمی دوره ای از رابطه گرم با دولت های اروپایی را آغاز کرد و در این زمینه مسافرت های به طور عمده موفق دولت به کشورهای اروپایی چون فرانسه، آلمان، اسپانیا و ایتالیا قابل توجه است. گسترش روابط با اتحادیه اروپا که با تصویب قانون جدید جلب و حمایت از سرمایه گذاری مشترک هم زمان شده بود، موجب افزایش چشمگیر حجم سرمایه گذاری خارجی در کشور شد و تعداد شرکت های علاقمند برای تولید و سرمایه گذاری در ایران افزایش قابل توجهی یافت که نمود این افزایش چشمگیر این سرمایه گذاری را می توان در منطقه پارس جنوبی مشاهده کرد. دستاورد دیگر این سفرها، امضای یادداشت های تفاهم و مقاوله نامه هایی بود که صورت ریز آنها در جدول مربوط به قراردادهای سرمایه گذاری دوجانبه از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۳ در گزارش توافق سرمایه گذاری توسط آنکتاد ذکر شده است. براساس این گزارش در طول این مدت، ۲۸ مورد توافق صورت گرفته در حالی که از سال ۱۹۶۵ تا آن زمان تنها ۱۷ مورد توافق انجام گرفته است از جمله کشورهای طرف توافقنامه ها می توان از طیف متنوعی از کشورهای اروپایی همچون؛ آلمان، ایتالیا، انگلستان، اسپانیا، سوئیس، اتریش، لهستان و دیگر کشورهای شرق اروپا نام برد. (۳۰)

آمارها بیانگر این مساله است که بیشترین سرمایه گذاری های از سوی اتحادیه اروپا و کشورهای اروپایی طی سال های ذکر شده انجام شده است. نکته ای که حائز اهمیت می نماید، این مساله است که در سال ۱۳۷۶، ۱۹ طرح تصویب شده سرمایه گذاری خارجی وجود داشت که این میزان در سال ۱۳۸۴، به

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

۵۶ طرح و در دو سال بعد با اجرای توافقنامه های پیشین به ۱۰۵ طرح رسید. همچنین در حوزه مبادلات خارجی افزایش مبادلات خارجی را شاهد و ناظر هستیم. با عملیاتی شدن دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در اروپا، سطح مناسبات به سطح بسیار بالاتری ارتقا یافت به طوری که با آمار ارایه شده از سوی گمرک جمهوری اسلامی ایران، حتی نوع خریدهای خارجی به خرید تکنولوژی ها و فناوری های جدید ارتقا یافته و خرید کالاهای لوکس کاهش یافت و از دیگر سو، اروپا به مقصد نهایی بیشتر کالاهای صادراتی ایران تبدیل شد. جدول زیر، بیشترین سطح مبادلات ایران با کشورها را از منظر ارزش وزنی و دلاری بین سال های ۸۴-۱۳۷۶ نشان داده است. جدول ذیل که بخشی از یافته های پژوهش است نشان می دهد که در طی سال های ذکر شده بیشترین میزان مبادلات تجاری و اقتصادی، میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای اروپایی خصوصاً آلمان بوده است.

جدول شماره ۳: توزیع مبادلات تجاری بر اساس توزیع جغرافیایی

سال	کشور	ارزش دلاری	ارزش □	توزیع جغرافیایی	رشد □
۱۳۷۶	آلمان	۱۸۵۳۹۱۲۹۳۹	۱۳/۰۶۰	اروپا	۳۹/۹
۱۳۷۷	آلمان	۴۱۰۰۸۱۰۳۱	۱۳,۶۰۹	اروپا	۴۳,۲۸۳
۱۳۷۸	آلمان	۴۲۳۰۱۳۹۲۹	۱۰/۹	اروپا	۴۰,۶۶۸
۱۳۷۹	آلمان	۳۵۴۳۳۱۸۷۸	۹,۴۱۷	اروپا	۴۹,۷۷۳
۱۳۸۰	آلمان			اروپا	۳۷/۲
۱۳۸۱	آلمان	۳۷۷۷۳۱۶۹۵۳	۱۶,۹۵۸	اروپا	۴۰/۸
۱۳۸۲	امارات متحده عربی	۳۵۳۵۹۳۶۵۸۷	۱۳,۲۹۴	آسیا	۴۰/۷
۱۳۸۳	امارات متحده عربی			آسیا	۵۱/۴
۱۳۸۴	امارات متحده عربی	۸۶۱۳۱۳۴۷۹	۲۱/۰	آسیا	۵۰/۴

در حوزه توریسم و جهانگردی نیز، نمایندگی های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در اروپا با تغییر نگرش به اقتصاد محوری و تحول در زیرساخت های ورودی به کشور، نمایش امنیت و صلح در ایران و نیز اقدامات بوروکراتیک مرتبط با آن توانستند طی سال های ذکر شده افزایش چشمگیری را در ورود توریسم

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶
و جهانگرد به ایران فراهم کنند به طوری که طبق آمارهای سازمان جهانگردی به طور متوسط ۲۰ درصد به ورودی توریسم کشور افزوده شده است. (۳۱)

راهبردها و راهکارها

برای اتخاذ سیاست خارجی در یک کشور علاوه بر ایدئولوژی سیاسی، می بایستی به تعامل نیروهای اجتماعی و اهداف حاکمیت اقتصادی از یک سو و کارکرد و ساختار سیستم اقتصادی سیاسی بین المللی از سوی دیگر توجه شود. جهت دستیابی به این مهم و لحاظ نمودن رویکرد اقتصادی در مناسبات خارجی، تحول بینش نخبگان سیاسی و نهادهای سیاستگذاری کشور در بعد کلان بسیار مهم می باشد زیرا درک شرایط بین المللی و سیاست گذاری و تصمیم گیری بر اساس ساختار نظام بین الملل اولین گام در این خصوص می باشد. بنابراین استنباط و ادراکات یک کشور نسبت به موقعیت زمانی شاخص اصلی و کلید موفقیت می باشد. از این رو جمهوری اسلامی برای بهره گیری از فرصت های اقتصادی و ورود به اقتصاد جهانی می بایستی در سیاست خارجی خود تحول لازم را پدید آورد. زیرا روابط اقتصادی خارجی به سیاست خارجی آن بستگی دارد. بویژه اینکه با پدید آمدن وضعیت جهانی شدن و آزادی های وضع شده در تجارت جهانی، ضرورت نگرش جدید به سیاست خارجی به خصوص اینکه نگرش اقتصادی داشته باشد و بتواند منافع و سیاست های تجاری را یکی از ارکان ملاحظات خود قرار دهد و دیپلماسی را در پیش گیرد که به موازات اهمیت قائل شدن برای تمامیت ارضی و امنیت کشور نگران توسعه و منافع اقتصادی و تجاری ایران نیز باشد و به موازات آن راه را برای ورود سرمایه هموار سازد. این دیپلماسی اقتصادی باید دارای ویژگی های زیر باشد:

۱. بهره گیری مطلوب از ابزارهای اقتصادی در چانه زنی ها

ایران به لحاظ داشتن مزیت های اقتصادی مطلوب نظیر وجود منافع عظیم نفت و گاز، موقعیت جغرافیایی مناسب و بازار بالقوه فعال از ابزارهای لازم برای بهره مندی در معادلات اقتصادی خود با اقتصاد برخوردار می باشد. بنابراین با بهره گیری با هدف از این ابزار می توان در بسیاری از چانه زنی های بین المللی دست برتر داشت.

۲. اجرای دقیق و هدفمند سیاست تنش زدایی

اجرای سیاست تنش زدایی هر چند در دوره اول ریاست جمهوری آقای خاتمی دستاوردهای مهمی برای سیاست خارجی ایران داشت، اما بیشتر نتایج آن سیاسی بود. تداوم این سیاست در گرو هدفمندی لازم برای

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

گسترش روابط اقتصادی و تجاری با کشورهای مختلف و موفقیت افزایش اعتبار بین المللی اقتصاد ایران است. به عبارت دیگر موفقیت اجرای سیاست تنش زدایی باید در بهبود و افزایش تعاملات اقتصادی و تجاری ایران نمودار شود. ضمن اینکه تنش زدایی در سیاست خارجی باید از حالت خنثی خارج شده و ماهیت مثبت به خود گیرد، یعنی با ابتکار و خلاقیت ضمن کاهش بحران ها و تنش های فی مابین ایران و کشورهای مختلف بویژه اتحادیه اروپا، در جهت ایجاد آرامش و ثبات سیاسی و امنیتی عمل شود.

۳. حل مسائل و مشکلات موجود در روابط ایران و قدرت های بزرگ اقتصادی

در شرایط کنونی و آینده نمی توان نقش و نیروی تأثیرگذار قدرت های بزرگ اقتصادی نظیر آمریکا، اتحادیه اروپا، ژاپن و چین را در اقتصاد و تجارت جهانی نادیده گرفت. حل مسائل و مشکلات سیاسی موجود میان ایران و کشورهای مزبور کمک بزرگی به رونق اقتصادی ایران به لحاظ از بین رفتن تحریم های اقتصادی، جذب سرمایه گذاران خارجی و موسسات مالی و اعتباری، نقش فعال تر در سازمان های بین المللی مالی و اقتصادی و... می باشد. در این رابطه گفتگوهای میان ایران و اتحادیه اروپا و تلاش برای انعقاد قراردادهای همکاری اقتصادی و تجاری سیاست درست و نقطه عطفی در سیاست خارجی ایران می باشد.

۴. گرایش بیشتر سفارتخانه ها و نمایندگی های ایران در اروپا به مسائل اقتصادی و تجاری

ضروری است با توجه به غالب شدن رویکرد اقتصادی درست سیاست خارجی، نمایندگی های ایران در اروپا جهت اطلاع رسانی شفاف در مورد تحولات سیاسی- اقتصادی کشور، شناساندن فرصت های سرمایه گذاری و فعالیت های اقتصادی در ایران، بازاریابی، جلب صاحبان صنایع، فناوری، سرمایه و خدمات و فراهم کردن بیشتر همکاری های اقتصادی و تجاری فعالیت کنند.

۵. برقراری ارتباط سازنده و مفید بین وزارتخانه ها و سازمان های اقتصادی کشور با وزارت امور خارجه

غالب شدن رویکرد اقتصادی بر مناسبات خارجی کشور بدون حضور و مشارکت سازنده و مفید وزارتخانه ها، سازمان های اقتصادی و تجاری امکان پذیر نیست. ضمن اینکه در دهه اول قرن بیست و یکم که مسائل اقتصادی افزایش یافته، ایجاد هماهنگی بین این سازمان ها و وزارت امور خارجه حتمی و ضروری است.

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

در حوزه سرمایه گذاری خارجی نیز، اطلاعات ارایه شده در مورد حجم سرمایه گذاری خارجی طی دوره مورد بررسی، نمایانگر آن است که سطح فعالیت های ایران با وجود تلاش های فراوان حوزه دیپلماسی اقتصادی در این زمینه با سطح جهانی قابل مقایسه نمی باشد. این امر علاوه بر بسته بودن اقتصاد ایران و منفک بودن آن از فرآیند اقتصاد جهانی، به تأثیرگذاری سیاست های داخلی اقتصاد و نیز تحولات بین المللی بر سرمایه گذاری خارجی ایران تأکید دارد.

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

منابع و یادداشت ها

- ۱- «معاونت سیاست خارجی و روابط بین الملل، ایران، دیپلماسی اقتصادی»، گردآوری معاونت سیاست *فصلنامه راهبرد*، شماره ۲۷، بهار ۱۳۸۲، ص ۱۱۰.
- ۲- سید علی طباطبایی، «بایسته های دیپلماسی اقتصادی»، *ماهنامه برداشت اول*، سال سوم، شماره بیست و بیست و یکم، ۱۳۸۳، ص ۸۰.
- ۳- علیرضا شیخ عطار، «همراهی دیپلماسی و اقتصاد؛ جایگاه دیپلماسی اقتصادی در همکاری های منطقه ای جمهوری اسلامی ایران»، *همشهری دیپلماتیک*، شماره سوم، خرداد ۱۳۸۵، ص ۱۲.
- 4- Donna Lee. "Endgame at the Kennedy Round: A case study of Multilateral Economic Diplomacy", *Diplomacy & Statecraft*, Vol.12, No.3, p119-120.
- 5- Badri Prasad Shrestha, *Enhancing Economic Diplomacy*, available <http://www.mofa.gov.up/EconomicDiplomacy/2005/pdf>.
- 6- Donna Lee, *Op.Cit*, P.122.
- ۷- آر.پی.بارستون، *دیپلماسی نوین*، ترجمه محمدجعفر جوادی (تهران: نشردادگستر، ۱۳۷۹)، ص ۲۸.
- 8- Rick Coolsaet, "The Transformation of Diplomacy at the Threshold of the New Milleniom", (Belgium: University of Ghent, 1998), P.3.
- 9- Finne Edward, "International Relations in Changing World: A new Diplomacy?" , *Perceptions*, June – Agust, 2002, P. 1444.
- 10- Rick Cool Saet, *Op.Cit*, p10.
- 11- Richard Burt, Olin Rbinson, "Diplomacy in the Information Age", *Discussion Paper*, No.58, 1999, Diplomatic studies Programme, University of Leicester, p.17.
- ۱۲- بیژن اسدی، «ایران و خلیج فارس: سیاست تنش زدایی، گفت و گوی تمدن ها، مناسبات جدید، صلح و امنیت منطقه»، *فصلنامه سیاست خارجی*، ج ۱۴، شماره ۱۳۷۹، ص ۵۶۰.
- ۱۳- سعید خالوزاده، «جایگاه اتحادیه اروپایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *دیدگاهها و تحلیل ها*، ج ۲، شماره ۸، ۱۳۸۴، ص ۱۵.
- ۱۴- سید علی طباطبایی، *پیشین*، ص ۸۱.

◇ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶

۱۵- بهروز زنونز، **سرمایه گذاری خارجی در ایران**، تهران: نشر فروزان، ۱۳۸۰، ص ۲۵.
۱۶- «گزارش های بررسی ریسک کشوری»، **وزارت بازرگانی**، سازمان سرمایه گذاری خارجی، ۱۳۸۱.

۱۷- سید محمدرضا نورانی، صمد عزیز نژاد، «چالش های پیش روی سرمایه گذاری و راهکارهای رفع آن»، **مجله مجلس و پژوهش**، شماره ۵۲، تابستان ۱۳۸۵، ص ۱۱۲.

۱۸- آمار و اطلاعات مربوط به میزان و ریسک سرمایه گذاری خارجی را می توانید در سایت بانک جهانی با این عنوان: <http://www.worldbank.org/investment-iran/html> ببینید.

۱۹- بی نا، «سرمایه گذاری خارجی در بخش بالادستی نفت و گاز»، **مجله اقتصادی**، سال هشتم، شماره های ۷۹ و ۸۰، ص ۱۱.

۲۰- آمار و اطلاعات مربوط به میزان سرمایه گذاری خارجی را می توانید در سایت سازمان توسعه سرمایه گذاری ایران: <http://www.investiniran.ir/universalbank-.html> پیدا کنید.

۲۱- هادی غفاری، محمدعلی مولایی، «صنعت توریسم در ایران: چالش ها و راهکارها»، **فصلنامه اقتصاد سیاسی**، شماره ۱۸۵-۱۸۶، ص ۲۱۸.

۲۲- اطلاعیه سال ۲۰۰۴ سازمان جهانی توریسم را می توانید در آدرس زیر مشاهده کنید:

<http://www.world-tourism.org/Declaration2004.html>

۲۳- محمد پیری، «تأثیر آزادسازی روند تجارت بر صنعت توریسم»، **روزنامه ایران**، ۱۲ مهر ۱۳۸۶، شماره ۱۹۲۵.

۲۴- هادی غفاری، محمدعلی مولایی، **پیشین**، ص ۲۲۰.

۲۵- جدول فوق را می توانید در سایت سازمان گردشگری و میراث فرهنگی ببینید:

<http://www.iranmiras.ir/jadval.html>، همچنین اطلاعات مربوطه را می توان در سایت وزارت

امور خارجه مشاهده کرد:

<http://www.mof.gov.ir/economc-division/html>

۲۶- سید علی طباطبایی، **پیشین**، ص ۸۴.

۲۷- معاونت سیاست خارجی و روابط بین الملل، **پیشین**، ص ۱۱۵.

۲۸- علیرضا ازغندی، «جهانی شدن و سیاست های اقتصادی ایران»، **فصلنامه رهیافت های**

_____ دیپلماسی و اقتصاد: الگوی مناسبات جمهوری اسلامی و اتحادیه اروپا ۸۴-۱۳۷۶ ◇

سیاسی و بین‌المللی، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۱، ص ۳۲.

۲۹- طاهره میرعمادی، «رشد اقتصادی در سیاست خارجی دولت خاتمی»، فصلنامه سیاست

خارجی، شماره ۷۳، بهار ۱۳۸۴، ۱۰۱.

۳۰- سالنامه آمار بازرگانی خارجی ایران ۱۳۸۴، (تهران: دفتر نشر آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران،

۱۳۸۴)، ص ۱۱۶.